

1848—49. TÖRTÉNELMI LAPOK.

Hírdetések a kiadóhivatalban vétetnek fel.

Felelős szerkesztő:
KUSZKÓ ISTVÁN,
az ereklye-muzeum őre.A lapszellemi és anyagi részét illető közlemé-
nyek az ereklye-muz. őre címére küldendők.Szerkesztőség és kiadóhivatal:
Kolozsvár, hosszu-utca 3. sz.Előfizetési díjak:
1/4 évre 1 frt, 1/2 évre 2 frt, egy évre 4 frt.

Kéziratok nem adának vissza.

A női honvéd-százados.

— Szentkatolnai Bakk Endrétől. —

Szép, dicső és magasztos a férfi-lelkese-
des szabadságharczók közepette. De dicsőbb, magasz-
tosabb az, midőn egy nő hősi lelkesedéséről le-
het szólni; a midőn egy nő nemcsak lelkesedni
tud hona alkotmánya és szabadsága megmenté-
sére, hanem fegyvert is tud karjaiba ragadni a
drága, az imádott hazáért. Midőn megkondult a
vész harangja, kilépve köréből, megtagadva gyön-
géd nemét, oda áll ő is a küzdők közé, rettent-
hetlen bátorsággal küzdve,
járva mindenütt, hova aratni
jár a halál angyala.

Az 1848—49-iki idő a
hősök kora, a mi *daliás idők*
ily *hősnők* kora is volt; az
1848—49-iki szabadság küz-
delme nemzetünknek több ily
jeles amazont tüntetett fel, ki-
ket magok a katonaságnál
megőregedett agg harcziak,
az erősebb nem jelesei is bá-
multak, csodáltak; s kik közül
egyét hazánk jeles írója *Jókai*
Mór is csak imént ismertetett
meg ez igen hecses lapok ha-
sábjain.*

Dicső amazonaink között talál-
juk szabadságharczunk egész ideje
alatt Vizakna városa egy szülőttjét
Bányai Juliát is, ki katonai álla-
sában *Sárosy Gyula* név alatt volt
ismeretes; kinek arczképét bemu-
tatjuk és történetét elmondjuk.

Női honvéd-századosunk született Vizaknán 1824-ben
Bányai Ferencz kir. aknai pilka-varró és *Koppándy Kata*
tisztes szülőktől.

Alig volt 17 éves, midőn 1841. tájt Vizaknáról eltá-
vozott. 2 1/2 évig br. Splényinél tartózkodott Kolozsvártt;
kinek halála után *Cottier* lovardájához csatlakozott s hires
lovagló lett 1846-ban Bécsben volt; honnan Budapestre
jött le külföldi útazásai után. A következő 1847-ben a
fels. kormány Bécsből 3759. sz. a. Vizakna városa tanácsához
kérdést intézett: „hogy *Bányai Juliánna* műlovarnőnek kül-
országba való útazhatásra nézve úti-levél adathatik-e?”
A tanács azt felelte: „hogy a kérdéses személy városunk-
ban sokkal érdektelebb, minthogy útlevelel bárhova neki

ne adathassék; mivel sem adót nem fizet, sem semmiféle
egybekötetésbe nincs.“*

A mint neki értésére esett a tanácsnak e lenéző
különös véleményes jelentése, elhatározta magában, mint
nekem fájdalmas lélekkel elpanaszolta, olyan lenni, kiről
Vizakna tanácsa tisztesebb relatiot lesz kénytelen majd ké-
sőbb adni! A hogy 1848-ban a szorongatott haza minden hon-
fit fegyverre szólított, azonnal férfi-ruhába öltözött, s férje
Sárosy Gyula ügyvéd halála után felcsapott közhonvéd-
nek, beállván a Nagyváradon megalakított bihari 27-ik
honvéd-zászlóaljhoz. Termete zömök, kinézése hősies, haja
sötét-fekete, szemei barnák voltak; égő tűz és bátorság
sugárzott ki belőlök.

Midőn *Ligethy* és *Matta* főhadnagyok vezérlete alatt
a jelzett zászlóalj *Dévára* megér-
kezett, *Bányai Julia*, illetőleg *Sá-
rosy Gyula* már őrmester volt. A
piski csatánál lábán gránát által
sebet kapván, a sebesültekkel *N.-
Váradra* vitetett *Matta Ede* fő-
hadnagy vezérlete alatt. A mint
sebe némileg begyógyult, ismét *Er-
délybe* jött, az anini katonasághoz
sorakozván; *Zalathnára* ment a *Hat-
vani* segítségére, s résztvett a ha-
vasok között a móczokkal történt
összeütközésekben.

Később *Inczedy László* ezredes
őt *Zalathna* fedezésére tíz ember-
rel a havasokból visszaküldvén, a
város végénél az oláh tábor tizen-
két szekér élelmét elfogta, s *Ke-
ménynek* átadta, a mely alkalom-
kor megdicsértetett.

Innen *Gyulafehérvár* alá ment;
a vár ostroma alatt jelen volt. Itt
egy osztrák őrnagyot, ki a várból
majdnem egy hónapig járt ki kém-
kedni, két köztítész segítségével el-
fogott és *Stein* tábornoknak átzol-
gáltatott. Ez alkalommal mellén ke-

mény tör-szúrást kapott, de azzal jutalmaztatott meg,
hogy hadnaggyá nevezték ki.

Idézett esetét igazolják némileg az emigrált *Stein* által *Sum-
lában* 1849. nov. 30-án részére német nyelven kiállított (s kezemhez
jutott), ajánló-irat következő szavai is:

„Ich bestättige, dass Frau von *Sárosy Gyula* als Freiwil-
liger unter den ung. Honvédjägern bei der Blokade von Carlsburg in
Siebenbürgen unter meinen Oberbefehl gestanden, beim Sturm der
Stadt sich auszeichnet habe und blessirt worden sei; gleichwohl
kurz darauf bei Festnehmung eines feindlichen Spions sich wieder
herausgethan habe und neuerdings mit 2 Dolchstichen blessirt wurde.“

A *Gyulafehérvár* alóli elvonuláskor hátán gránát ál-
tal újból sebet kapott; s a többi sebesültekkel *Kolozsvárra*
vitték, hol a gróf *Teleki-féle* háznál volt elhelyezve se-
besült-társaival.

* Lásd az „1848—49. Történelmi Lapok“ 6—7. sz.

* Lásd a Városi levéltár. Prot. pol. Nr. 259.

*Sárosy Gyula (Bányai Julia),
honvéd-százados.*

A muszkák innen kivervén a magyar sereget, este-felé Fenesre vonult. Másnap, midőn itt reggel a magyar sereg megtámadtatott, a tábor pénztárát, mintegy 22 ezer forintot nő-hadnagyunk oly hősiessen védelmezte, hogy avval *Keresztény Kálmán* pénztárnok szekerem elmenekülhetett, épen midőn nő-hadnagyunk Fenes végénél egy kozákokat levágott, s többet feltartóztatott. Azonban itt is sebet kapott és a gyógyszerháznál, egy kis hídnál a vízbe esett lováról. Innen éjszaka a búzák között egy lóra tevén szert, a táborhoz jutott. Ez alkalommal vitézségeért megdicsérték és főhadnagyi rangot kapott.

Kemény, Gál S. és *Kazinczy* tábora Zsibóra vonulván, innen nő-főhadnagyunkat női-ruhába öltözve Zilahon át elküldötték Dévára a végett, *hogy megtudakozza, Bem tábornok ott van-e?* . . . Bányai Julia a muszka táboron keresztül gyorsan megjárta Dévát, s meghozta küldőinek a szomorú hírt, hogy Bem többé nincs Erdélyben. Erre *Kazinczy* is letette a fegyvert. Ez alkalommal nő-főhadnagyunk *Kemény Farkas-* és *Gál Sándortól* egynehány aranyat kapván, Törökországba Bemhez menesztve, bizonyos küldetéssel bízott meg.

Zsibóról ő nem ment egyenesen Törökországba, hanem Vizaknára, hol honvéd-ruhában járt; Vizaknán, midőn az akkori főbíró Moldován János mondta neki: „Tegye le azt a ruhát, mert reá vezetett“, ő oly bátorsággal birt, hogy nem félt azt felelni: „Adj mást, mert más ruhám nincs!“

Vizaknáról csakhamar Oláhországba és onnan Bukaresten át Törökországba ment, a hol *Omer* basától kihallgatást kérvén, nála honvéd-főhadnagyi ruhában jelent meg; elbeszélte történetét, s pártfogását kérve, felfejtette, hogy ő nő, kigombolván honvédtiszti egyenruháját.

Omer basát meghatotta a különös jelenet, s elküldötte őt Sumlába az emigránsokhoz, hol Bemnek Erdélyben és azután is tett több jó szolgálataiért századosi ranggal tiszteltetett meg, mit *Kabós Ferencz* alezredesparancsnok Sumlában 1850. június 8-án kelt, s pecsétével megerősített (birtokomban levő), irata is tanusít. Ez iratban tisztán kitéve áll: „*dass, Frau von Matta Gyula ehemahliger Honvéd-Hauptmann unter den Namen Sározy Gyula, seit sie sich der hierigen Emigration angeschlossen hat — bis zur Stunde, das Relutum eines Hauptmanns bezog.*“

Az emigratio széteszlatásával látván, hogy a magyar hazát szabaddá tenni későbbi jövő fogja eszközölni; látván azt is, hogy egy nő magára oly védtelen, oly gyámoltalan, de beleunván a bujdosó élet gyötrelmeibe is: *Matta Ede* századossal — kit még első férje életben léte alkalmával ismert, mint jó családból valót — elhatározta egybekelni.

Alig jött meg, 1850. márczius 2-án megtörtént az egybekelés, s az emigratio maradványa nagy ünnepélylyel tartotta meg lakodalmát. Násznagy volt: *Vay László* és *Kabós* alezredes. Vigan ment a lakodalom s jelen volt *Achmed bey*, (mint ünnepélyesen meghívott török násznagy*), továbbá *Fuad basa* és *Feik bey* is és végül a magyar menekültek mellett a lengyel menekültek is, mint ezt szent-tamási *Szalánczy Domokos* h. hadnagy, jelenleg örményszékési földbirtokos is tanusítja, ki a menyegzőn szintén jelen volt.**

Hazatérvén, az 1850-ik év közepe táján Erdélyben proklamatiokat osztott szét felsőbb megbízás folytán; hasonlóan 1854. tavaszán is, midőn *Várady József* a Szé-

* Lásd *Veress Sándor*, A magyar emigratio (Bpest 1878.) I. kötete 112—113. lapján.

** Olv. a menyegzői ünnepélyt az 1872-iki Honvéd-naptárban.

kelyföldön ugyanezt eszközölte, ki azonban elfogatván, felakasztatott Sepszi-Szent-Györgyön. Női honvéd-századosunknak sikerült a veszélyt kikerülni,* bár útjában, a hol csak megbízható jó hazafit talált Brassóban, Gyulafehérvárt, Nagy-Váradon buzdította a népet: „*hogy keljen fel, a török adni fog fegyvert, Kossuth seregével be fog jöni, stb.*“

A proklamatiokat Konstantinápolyban *Gál Sándor* útján kapta kézhez.

Ügyessége, vitézsége által még a törökök tiszteletét is kivívta magának; tanuskodik erről Konstantinápolyban a *Balogh*-féle zavar is. *Balogh* százados Perában az „Európa“ nevű vendéglőbe menekült, a hol *Sározy Gyula* is jelen volt, s utánna a török patról rontott be, hogy elfogja. De, *Sározy Gyula* igen rövid küzdelemmel a török patról lefegyverezte. Félt, remegett mindenki, hogy ezért női honvéd-századosunknak a török részről kemény büntetése lesz. Azonban a török katonai hatóság megdicsérte, a két török katonát pedig megbüntette gyávaságáért.

A kitüntetést Bemtől részint Erdély- s Magyarországon több helyen tanusított vitézségeért, részint pedig azért kapta, hogy kémkedésekre a dicső emlékü vezér-őt több alkalommal igen sikeresen tudta felhasználni.

Hősnők több éven át Konstantinápolyban tartózkodott. Azonban sok viszontagság után férjével Kairóba (Egyiptomba) jutott, a hol a legnagyobb szálloda bérlője lett. Itt a magyar bornak nagy hirnevet szereztek; mivel ők voltak az elsők, kik azt itt bemutatták.

Honleányi lelkesültségét még a messzi távolban is híven megőrizte; mit tanusít 1866-ban leányával szülőföldje Vizakna meglátogatása alkalmával tett több dicséretes tette, de legkivált az, hogy ő 1880-ban tudomást szerezvén arról, hogy Vizaknán honvéd-emléket készülnek emelni, azonnal 50 forintot áldozott a szentügy előmozdítására.

Róla, némelyek szerelmi kalandokat szöve, sok mindent beszélnek; de én is azt mondom, a mit Jézus az evangéliumi bűnös asszonyra vonatkozólag mondott, kit a zsidók megakartak kövezni, hogy: „*A ki bűn nélkül vagyton köztetek, az vesse rája az első követ!*“** . . . Egy város

* A városi levélt. Inspect. Prot. 1852. Nro. 817. Van egy rendelet, a melyben Szász János inspectornak meghagyatik, hogy a konstantinápolyi *Bátorfi* és *Figyelmesyné* megjelenésére, kik a forradalmi párt levelezéseit Magyarországon juttatni szándékoznak, felügyeljen és őket megtalálás esetében letartóztassa stb. Női honvéd-századosunk akkor az illető inspector úrnál is tisztelgett, de ekkor is „*érdektelen személy*“-nek tekintetvén, sikerült neki ennek folytán Vizaknán is hagyni egy pár proklamatiót!

** Én még az 1848—49-iki markotányosnők érdemeit sem (kivétel a kivételeknek!) hallgathatom el. Még akkor is, ha *Sározy Gyula* az lett volna, az ő nevét feledésbe menni nem engedném!

De, kik voltak a jelzett években markotányosnők?

Jobbára a legjobb családokból azon szerencsétlen földönfutó nők, kiknek a fellázított és elvadult oláhság kedves szülőit, élet-társát, minden édes övéit legyilkolta; a kik nagy küzdelmek, borzasztó sanyaruságok és nélkülözések mellett tudták életüket megmenteni, s a magyar sereghez menekülni. Kik közül nem egy mondta: „*Elvesztettem az életben mindent, még életem van meg, s azt vészben levő hazámnak szenteltem, s azon hősök gondozása- és ápolására áldozom, a kik hazámat, védtelen családait védik azon horádék s vadak ellen, kik csak rabolni, gyilkolni és kínogni tudnak!*“

E szerencsétlen nők sütöttek, főztek, varrtak mostoha honvédeink számára. Hány falu volt, a hol honvédeink csak üres hajlékot találtak!? Mily jól fogott, hogy volt valaki, a ki az ő segítségükre állt azonnal! . . .

Azután az ily szerencsétlen nők látása is nem lelkesítette-e hősiessen, csüggedetlenül küzdeni azon ellenséggel, a mely egyes magyar falvaknak tüzzel-vassal pusztította, egyes családok kiölésével örökítette meg nevét a történelemben?

Az említett elkeseredett szerencsétlen nőkből többen a magyar táborhoz menekülők után honvéd-ruhát is vettek magokra,

multjával foglalkozó és összeíró, bármit is mond némely ember, mégis el nem mellőzheti, hogy őt, mint sok érdemeket és magának szép rangot szerzett szabadságharc-bajnokot fel ne említse!

Mert valóban, ritka nő az, ki szegény létére meg tudja mutatni dicső tetteivel egy városnak: hogy ő nem „érdektelen“ és ki egyszerű állapotból oly fokra fel tud emelkedni, mint Vizakna hős Juliája: Bányai Julia, vagy katonai nevével nevezve: Sárosy Gyula! . . .

Meghalt Kairóban 1883. november 1-én, honnan azután ma is élő férje, Matta Ede visszatért hazánkba.

Gábor Áron sirja.

— Emlékkö-leleplezés 1892. július 31-én. —

1849. július 2-án a kökösi csatában sok névtelen hőssel együtt elesett *Gábor Áron* is, a ki a szabadságharcban saját maga készítette ágyuival mentette meg Háromszéket. *Eresztevényben*, Háromszékvármegye egy kis falucskájában temették el és a „székely ágyuhős“ sirján mindedig semmi jel sem volt, a mely megörökítette volna e nagy hazafi emlékét.

Vasárnap, 1892. július 31-én lélekemelő ünnepély folyt le *Gábor Áron* sirja mellett. Ekkor leplezték le azt a díszes emlékoszlopot, a melyet az utókor kegyelete emelt az eddig jeltelen sir fölé. Háromszékvármegye, a mely büszkén őrzi hős fiának emlékét, egész Erdélyre szóló, megható ünnepet rendezett ez alkalomból.

Réty-Eresztevényre, a brassó-háromszékvármegyei vasút kis állomására külön vonat vitte vasárnap az ünneplő közönséget. De már egy nappal az ünnep előtt is százakra menő közönség gyülekezett ott egybe.

Vasárnap délután 3 óraker a résztvevők nagy tömege kivonult az eresztevényi temetőbe; ekkor kezdődött az ünnepély. Először a sepsi-szent-györgyi dalárda énekelt el a hős sirja fölött néhány hazafias dalt. Azután következett az emlékbeszédek hosszú sorozata. Beszédet mondtak: *Domokos* dr. vármegyei aljegyző: *Domján István* főgimnáziumi tanár a sepsi-szent-györgyi „állandó márczius 15-iki bizottság“ nevében; *László Mihály*, volt orsz. képviselő az orsz. honvéd-egylet nevében és *Nagy Sándor* hidvégi ev. ref. lelkész.

Az utóbbi, a ki a szabadságharcban *hadsegéde volt Gábor Áronnak*, beszédében érdekes emlékeket mondott el. Elbeszélte, mily hős elszántsággal indult *Gábor Áron* a csatába és meghatóan ecsetelte, mint rogyott össze mellette a hős, mikor a kökösi csatában összezuzta a szivét egy ágyugolyó.

Az ünnep közben is folytonosan tódult a nép a temetőbe, a mely csakhamar zsufolásig megtelt. Az ünneplőknek az a része, a mely már a temetőben helyet nem talált, a temető mellett elvonuló országúton sorakozott. Itt is vagy kétezer főnyi sokaság szorongott egymás mellett. Ott voltak az egyszerű székelyek, a kik közül sokan messze vidékről jöttek, hogy résztvegyenek a hős székely emlékének ünnepén; voltak ott nagy számmal 48-as honvédek, a kik együtt voltak *Gábor Áron*nal a csatában és most lelkesedve beszélték el emlékeiket abból az időből.

Álnév alatt mint rendes katonák résztvettek a táborozás minden fáradságában, vészei, s küzdelmeiben. Ilyen volt a Szász-Sebesnél orozva legyilkolt sebesültek közül azon honvéd-ruhában levő szegény nő is, kit *Kruczler József* jelenleg Vizaknán a m. kir. sóbányahivatalnál levő szolgálja, akkor császári katona több társával, a kert alatt vérében fetrengve talált és testét a kutyák ették.

Legyen örök tisztelete, legyen örök emlékezete az ily szerepcsélon, de a hazáért feledhetetlen áldozatot hozott nőknek is!!!..

Az ünnepen részt vett a vármegye tisztikara testületileg, az élén *Pótsa* főispánnal; ott voltak a sepsi-szent-györgyi, kézdi-vásárhelyi és léczfalvi tűzoltó-testületek, a dálnoki 48-as honvédek egylete testületileg saját zászlója alatt.

Az emlékoszlop felszentelését és az egyházi szertartást *Bálint László* bereczki katolikus esperes végezte fényes segédlettel.

A szertartás végével megszólaltak a közelben felállított ágyuk és leleplezték az emlékoszlopot.

A díszes emléket — a melynek tervét *Gyárfás Győző* kir. főmérnök készítette — egész halmaza borította a szebbnél-szebb koszorúknak. Az oszlopba márványkő van elhelyezve a következő aranybetűs felirattal:

„RABOK VOLTUNK,
MOST SZABADOK...“

GÁBOR ÁRON
A SZÉKELY ÁGYUHŐS,
HONVÉD ŐRNAGY.

SZÜLETETT 1814. NOV. 7-én,
ELESETT A KÖKÖSI CSATATÉREN
1849. JUL. 2-án.

Csoportonként vonult a közönség a hős sirjához, hogy közlőrl tekintsék meg a gyönyörű emléket; azután sorban elvonultak mellette a testületek, s szétozlott a közönség.

A megható ünnep véget ért.

Hősök napja Debreczenben augusztus 2-án.

A gyászos, történelmi nevezetességű „debreczeni-csata“ napjának emlékére, most 43 év elmultával kegyeletes ünnepségeket rendeztek városukban a debreczeniek.

Lelkesült hangu emlékbeszédet tartott *Diószegi Mihály. Jánosi Zoltán* sikerült alkalmi költeményét Szilágyi Imre szavalta el a honvéd-temetőben.

Az emlékbeszéd történelmi hűséggel említi fel e gyászos nap eseményeit. Kivonata röviden ez: „a *Görgei fővezér* és *Nagy Sándor* honv. tábornok közötti személyes meghasonlás után 1849. évi aug. hó 2-án reggel 9 óraker azt a parancsot osztotta *Görgei Nagy Sándornak*, hogy az előnyomul 10.000 főnyi orosz hadserget Debreczennél tartóztassa fel minden áron 7000 főnyi seregével. És a vitéz tábornok a vett parancs következtében ebbe az öngyilkossággal határos útközetbe bele is ment. A muszka hadsereg létszámát *Görgei* 10.000 főre tette; holott az 50.000 jól begyakorolt katonából állott. S ezt a mireánk, magyarokra nézve végzetessé vált örült haláltáncot közönyösen, tétlenül tudta *Görgei Vámos-Pércsről*, pihent hadával nézni!

Nagy Sándor könnyes szemmel győződött meg, hogy az ő bátor, vitéz emberei közül alig maradt életben 4000-nyi.

A debreczeni csata elveszett s vele együtt a magyar szabadság fénylő csillaga is leáldozott. *Görgei* néhány nap mulva Világoson lerakta a fegyvert s a „hon is földre zuhant“.

Ezen iszonyu végszata után a védtelen Debreczent elözönlötték a muszák s mindazt elkövették, mit egy város védtelen lakóival szemben a nyers erő elkövethet.

Zengjetelek hát csak e napokon hőseink sirjain gyászdalokat debreczeni honfitársaink, de a hála énekét se feledjétek ki, mert csak isten végtelen irgalmasságának tulajdonítható, ha olyan körülmények után is áll Debreczen még s nem azt kell most róla elmondanunk, hogy „kő“ kövön nem maradt.

T. I.

T Á R C Z A

Emlékezés Vasvári Pál halálára.

Most, midőn a Vasvári Pál sirját felkeresték a hie-
vek, eszembe jut, hogy első felkeresője én lettem volna
ezen gyászos emlékü helynek . . .

Szegeden voltam Teleki Blanka grófnővel, midőn
a gyászhiert meghallottuk Vasvári Pál haláláról. A grófnő
épen készülöben volt Erdély felé, rokonai látogatására s
azonnal útra is keltünk. Bánfi-Hunyadon megállapodánk,
hogy ott bizonyos hirt nyerjünk a Rákóczi-csapat hős
vezére: *Vasvári Pál* felől, mert még nem hittük, hogy
bizonyos legyen a gyászos halálhír.

Csakhamar meggyőződünk, hogy a szörnyű csata
a havasok között megtörtént, melyben *Vasvári Pál* el-
tűnt. Akkor még teljes bizonyossággal nem szólottak ha-
láláról, csak annyit mondtak, hogy véres küzdelme volt
Vasvárinak a *móczokkal**, de halva senki se látta.

Egy Rákóczi nevű honvéd százados volt Bánfi-
Hunyadon, ki a Rákóczi-csapatból menekült, miután a
havasi oláhok minden oldalról körülfogták őket s kény-
telenek voltak menekülni, ki merre tudott. Ezen száza-
dos is csak azt bizonyítja, hogy *Vasvári Pált* elesni senki
se látta, sőt még azt hitték, hogy talán foglyul esett az
oláhok kezébe.

Azt tudtuk, hogy *Vasvári* nagy lelkesedéssel és bi-
zalommal ment a móczok elleni csatába, mert ábrándos
ifju lelke azt hitte, hogyha ő személyesen fog találkozni
Jankuval, a móczok ifju vezérével, bizonyosan fel fogja
világosítani, hogy téves úton jár s meg fogja nyerni a
magyar szabadság ügyének. Jankuról több nemes érzést
tett fel, mint a mennyi benne volt. Nem hihette, hogy
ifju lélek ne hajtsa az igazság szavára. Így még azon
remény is élhetett lelkünkben, hogy *Vasvári Pál* talán
Jankuval találkozott.

Kínos volt a bizonytalanság. Senki nem találkozott,
hogy felmenjen a havasra bizonyos hirt hozni. A havasi
oláhok vadsága, rémülettel árasztá el az embereket. Végre
azt határoztam, hogy felmegyek én!

Rákóczi százados utasítása szerint, *Valkón* volt egy
oláh pap, ki nem tartozott a fellázított oláh népséghez,
de a ki mégis nem állott velök ellenséges lábon, mint-
egy a kibékítő szerepet játszotta. Ennek a papnak párt-
fogása alatt ajánlotta Rákóczi honvéd százados, a havasra
való mehetést.

El is mentem említett századossal, az ő kocsiján,
a valkói g. k. lelkészhez, ki szívesen fogadott bennünket
s megígérte, hogy feljő velem a havasra, őt nem fogják
bántani s egy nő az ő vezetése alatt, nem lesz megtá-
madva. Férfival már nem mehetne fel.

Örömhírrrel tértem haza Bánfi-Hunyadra, Teleki
Blanka grófnőhöz.

* Akkor mind ezen a néven említék a havasi oláhokat.

Minden el volt határozva a felmenetelre, csak a
nap nem volt kitűzve. Ezt mindig halogatva a lelkész,
kinek a nevét — fájdalom — nem tudom*, mondá, hogy
hiteles tájékozást kell szereznie, miszerint tökéletes biz-
tonsággal mehessünk fel. Többször ellátogattam ezután
magamban Valkóra, hogy a kijelölt napot tudhassam.

Végre meg lett határozva a nap, melynek reggelén
nekem *Valkóra* kellett mennem a lelkésszel, a havasra
indulandó.

Gyönyörű nyári reggel volt. Piros hajnal előzte
meg a ragyogó nap felkeltét. Balzsamos illat terjengett
az üde hegyi levegőben, mely erősítőleg hatott a kebelre.
A havasi nagy útra elkészülve, bátorsággal és remény-
nyel, megjelentem a kijelölt napon kora reggel, a valkói
lelkésznél, azon erős hittel, hogy a *Vasvári Pál* élete.
vagy legrosszabb esetben halála felől, bizonyos tudomást
szerezhetek!

De mennyire meg voltam döbbenve, midőn a helyett,
hogy a reményekkel biztató lelkészt útra készen találtam
volna: lecsüggesztett fővel s egészen bús kifejezéssel jött
előmbe s mondá, hogy ígéretét nem teljesítheti!! Ujabb
tudósításai vannak, hogy a havasi oláhok még mindig
oly dühösek, hogy közelöbbe menni, senkinek se volna
biztos az élete. S így a felelősséget nem veheti magára,
hogy engem a havasra, illetőleg Jankuhoz vezessen! . . .

Megszomorodva tértem vissza Bánfi-Hunyadra. Gyar-
mathy Zsigmond úr, nemzetőri parancsnok sem adhatott
semmi biztosítást, a későbbi felvilágosításra s így tovább
indultunk Kolozsvár felé.

*

Lehet, hogy ezen tervezett havasi útról szállongott
a hír s ebből eredhetett később azon állítás, mely gon-
dolom Kőváry László úr történetében meg is jelent, hogy
Teleki Blanka grófnő megtalálta a *csatában elesett Vas-
vári Pált* s egy jószágára vitette eltemetni.

Vajha úgy lett volna! Most nem kellene keresni
az ifju hős sirját.

Én czáfolhattam volna meg legjobban, hogy azon
hír a valósággal meg nem egyezik, de nem tartám szük-
ségesnek. Azon időben jól esett, ha a közel-múlt törté-
net eseményeit jó indulattal felemlíték, hibának tartottuk
volna annak czáfolgatásába bocsátkozni. Különben a tör-
téneti igazságot az idő maga is felderíti. Hátha még
olyan buzgó hivei vannak a múltnak, a *szabadságharcz
emlékének*, mint a minők most közelebről, oly nagy lel-
kesedéssel keresték fel *Vasvári Pál sirját!*

Lövei Klára.

* Valószínűleg Lukács János g. k. lelkész volt. Szerk.

A fontanele-i mészárlás.

Hegyesi Márton munkatársunk lapunk múlt számában megjelent becses dolgozatának mintegy kiegészítőjeül, szükésnek tartom hű fordításban *Jancu Ábrahám* mőcz-vezér oláh jelentésének Vasvári elestére vonatkozó részét közölni és azt, valamint az eddigi adatokat kritikailag röviden méltatni.

Jancu (Hegyesi által is érintett) jelentésében, melyet ő „az 1848—49-iki erdélyi polgárháboru (?) idejében parancsnoksága alatt álló nemzeti hadsereg (!) működéséről“ 1849. november havában az osztrák kormányhoz intézett, a következőket írja a fontanele-i mészárlásról:

„A Kolozsvárról Nagyváradra vezető országút mentében Vasvári, az úgynevezett *kis Kossuth* vezette a hadműveleteket.

E hegyvidék eltorlaszolt szorosai (1849) egész május havában, sőt június folyamán is kemény és gyakori ostromot állottak ki. Hihetetlen, mily kitartást és állhatatosságot tanusítottak az ottani hegyi lakók, u. m. az albákiak, gyurkuczaiak stb. De, kimerülve a szüntelen fáradságtól, e lakók is június vége felé már hullani kezdtek. Az ellenségnek (értsd, a magyarnak) sikerült végre Gyurkuczát, más falvakkal együtt, elhamvasztania és július 2-án felgyújtották Mariselt is.

Erről engem a derék Gavriilu századosunk értesített, mire én segítségükre Korkes (Chorchiesiu) Nikoláj tribunomat küldtem 68 vadászszal, mellé adván Olteanu Jakab tribunt is. Korkes július 5-én este vadászaival *Fontanele*-re érkezett, hova a feldult falvak lakói vezetők alatt összegyűltek. Ezek értésremre adták, hogy nekik e napon győzelmes csatározásuk volt mintegy 400 lázadóval (értsd, magyarral), kiket megkergetvén, közel két óra hosszat üldöztek, zsákmányul véve tőlük 3 szekér kenyeret is. S kapitányjaik még hozzátették, hogy a vitéz Vasvári is közelben van a főhaddal.

Éjfél után Korkes és alparancsnoka Olteanu csatára készültek. Kiválasztván az összegyűlt fegyverfogható férfiak közül a legjobbakat, megszámlálta őket és 120 vadász, meg 317 lándzsás volt köztük. E kis csapatot három részre osztván, még azon éjjel felállítá őket *Fontanele* három olyan fontos pontján, melyek mellett okvetlenül el kellett haladniuk a lázadóknak, ha előre akartak nyomulni. A mieink álláspontja (pozíciója) rendkívül előnyös volt.

Július 6-án d. e. 11 órakor megindult az ellenség. A főparancsnok Vasvári volt. Összesen 3000 embere volt, köztük 300, szekerczével ellátva, hogy a mieink által készített fatorlaszokat eltávolítsák az útból; ezenkívül 5 ágyúja is volt saját vezénylete alatt. A mint a mieinket észrevették, szokásuk szerint erős ágyu- és puska-tüzelést kezdtek. Korkes azonban tudván, hogy a mieinknek soha sincs elegendő municziójuk, megparancsolta embereinek, hogy lapuljanak a földre és semmi szín alatt se löjjenek, hanem várják be az ellenséget 80 lépésnyi távolságra. Ily helyzetben várták ők be az ellenfél ágyu- és puska-golyó-eső közepette, mignem bizonyos távolságra jól célzott lövésekkel fogadták azt, de még mindig végignyulva a földön, hogy az ágyu-golyók ne ériék őket. E fedett jó helyükből ők oly biztosan lőttek, hogy szinte egyikük sem téveszté el emberét, a kire célzott. Tőle *kis* távolságnyra a kegyetlenkedéseik miatt a lázadókra dühös, elkiseredett asszonyok állottak, harcra, ki-tartásra bátorítva férjeiket.

Vasvári kénytelen volt újra meg újra más emberekkel kiegészíteni az előharczosok sorait, melyekben nagyon sokan elhulltak. Egy órai tüzelés mulva a tribun (Korkes) két kis vadász-csapatot küldött az ellenség mindkét szárnyára és egyszermind három irányba parancsolá lándzsáit, hogy egyszerre rohanják meg támadólag az ellenséget. Őt percz

alatt a fejtelenség általánossá lett az ellenséges hadban és ezt még az is fokozta, hogy most a mariseli asszonyok is neki estek, ki kövel, ki nyárssal, tepsivel és más eszközökkel az ellenségnek, mely a legnagyobb rendtelenségben vonulgatott vissza. Így segítették ezek férjeiket.

A mészárlás irtózatos volt. Vasvári és tisztjeinek legnagyobb része elesett és velük együtt körülbelől 850 katona, mely számban benne vannak azok is, kiket a megelőző tegnapi ütközetben öltek agyon. Ez alkalommal többen a Szamosba fúltak, de Buzgónak azonban még idejében sikerült elmenekülnie négy ágyúval és összeszedni Vasvári csapatjának maradékát. Az üldözés ideje alatt megérkezett Gyarmathy parancsnok 300 vadászszal a menekülők segítségére, ők azonban minket már nem mertek megtámadni. A mieink zsákmánya egy teljes felszerelésű ágyú volt lovastól, azután meg dobok, fegyverek és egyebek. A mieink vesztesége 4 halottból és 12 sebesültből állott, kik közül 6 nyomorék maradt. E harcban Pfeifer invalidus, egy abrudbányai német is kitént.*

E bemutatott oláh jelentés minden tekintetben tanulságos és érdekes. Ezt ismerve, most már nem szabad nekünk — kik lapunkban a jövő történetirója számára gyűjtjük és tisztázzuk a szabadságharcunkra vonatkozó adatokat — e gyászos végű összeütközést sem *mariseli* csatának, (mely hibás elnevezést Hegyesi okadatlanul igyekszik megtartani), sem egyáltalán *csatának* neveznünk.

Nyílt csatában az oláhok soha meg nem állották helyüket a magyar hadakkal szemben. Ha győztek, ezt csak kedvező helyi ismeretüknek s a hegysszorosokban való kellő tájékozottságuknak köszönheték. Jancu maga mondja, hogy az oláhok az erdőben hasrafeküdve lőtték a magyarokat, kikre Korkes jelentése szerint (újra kiadva az „Ellenzék“ idei 171-ik számában), a sűrű ködben (melynek sajátságát jól ismerték, ők alólról lődözve a magyarok lábára), biztos sikerrel tüzeltek. Nos, hát az ilyen nem csata. ez rosszabb az utcai harcoknál is és nézetem szerint megbélyegeznők a csata magasztos fogalmát, ha azt továbbra is annak neveznők.

Ne ültessük át a jövőbe a tévedések, s megrögzött hibák magvát. Nevezük azt keresztnevéen és mondjuk úgy, a mint azt az egyenetlen küzdelem, (melyben az ellenség fatörzsek mögül gyáván tüzelt egy oly csapatra, mely a nedves köd miatt még látni, mozogni sem birt és melynek elvonulási minden útja a szűk havasi ösvények eltorlaszolása által el volt zárva) megérdemli, hogy: *a fontanele-i mészárlás* Hisz' — a mint fentebb láttuk — Jancu maga is „mészárlás“-t ír, szinte mintve magát e vad csatározásért, melyért ő közvetlenül nem lehetett felelős.

Jancu amaz adatát, hogy magyar részről 850 vitéz esett el, megmagyarázza maga az a körülmény, hogy jelentését a *császári* udvarnak küldte. Szegény Vasvárinak mindössze sem volt ennyi embere, mert ha van, ennyivel át birt volna törni e veszélyes úton. Honnan is birt volna ő 3000 katonát oly rövid idő alatt, a már is nagy ember-áldozatot hozott Biharvármegyéből összetoborzani? Hiába állítja ezt a fentebbiekkel összevágóan, (de Vasvári seregének létszámát meg épen 3500-ra téve), a néhai Hóry Farkasnak kiállított hivatalos bizonyítványában (újra kiadva az „Ellenzék“ idei 173-ik számában), *Thodorutz János* lelkész! Mert ez merő valótlanlás, de meg különben ő is oláh és hozzá még 1867 október 22-én Jancu közölt jelentése első (német) kiadását már ismerhette.

Csakhogy a vitéz (!) oláh vezér túlbuzgalmában önmagával együtt, adatai hitelességét is meghazudtolja, midőn (mintha csak gyermekmesét mondana), azt akarja a világgal, vagy

* Lásd: Raportulu lui Avramu Jancu, prefectu alu unei legiuni romanescei. Sibiu. Tipografia lui W. Krafft. 1884. — 53. és 64—66. lapjain.

helyesebben — az osztrákokkal elhítenni, hogy a kemény harc és tüzelés után részükről csak négyen estek el! Hát van, a ki elhiszi, hogy csak ennyiben állott volna a híres magyar vitézség és bátorság?!

Oly tények ezek, melyekre kár szót vesztegetni.

A hivatolt bökkényi bizonyítvány még abban is megegyezik Jancu jelentésével, hogy csak egy ágyút foglaltat el az oláhokkal, a mit megerősített Tógya Juon is kirándulásunk alkalmával a küzdelem helyszínén tett vallomásban. Korkes több ágyúról beszél, de jelentése egyáltalán olyan zavaros, kimért és hiányos, hogy szegyenére válik neki, mint az oláhok vezetőjének.

Hogy Vasvárit Tógya (oláhosan: Todea) Simion lőtte agyon — a mit a források hézagossága miatt kétkedőleg fogadtam — azt valószínűvé teszi *Ciurileanu Ioan* tribun rövid visszaemlékezéseinek az a feljegyzése, hogy Korkes (egyik) hadsegéde csakugyan Todea kapitány volt, a ki az erdőből folytatott tüzelés után hátulról támadta meg a magyarokat.*

A mi végül a csata napját illeti, azt a Hegyesi által felsorolt források és érvelések alapján szintén *július 6-ára teszem*, mert megvallom, nem bízom az afféle adatokban, hogy az ütközet napját „a havasbeliek is egyhangulag július 13-ára teszik“. A dátumok leghamarább mosódnak el az emlékezetben, különben is oly kevés írástudó szemtanu, illetve résztvevő nyilatkozott még eddig e tárgyban, hogy (ha csak valahonnan véletlenül valami egykoru naplófeljegyzés vagy hiteles levél elő nem kerül), én alig hiszem, hogy ezt ily úton határozottan megállapítani lehetne.

Szólaltassuk meg különben *Rusz Konstantin* magyarvalkói lakost, *Joannette* nyug. topánfalvi szolgabíró, valamint *Horváth József* gyógyszerész urat** s ha még élne — *Buzgót*, Vasvári seregének alparancsnokát, ki Jancu jelentése szerint megmenekült. Szóljanak ők is hozzá e fontos kérdéshez, sőt szóljon hozzá bárki, ki valamit még e mérsárlásról mondani tud, hogy ne maradjon annak egyetlen részlete sem megvilágítatlanul, mert lapunk egyik főfeladatát éppen az eszmék tisztázása és a vélemények lehető megegyeztetése képezi.

Szerintem különben a fontanele-i mérsárlás napját már nincs miért kutatnunk. Én csatlakozom *Hegyesi* munkatársunk véleményéhez és szintén azt mondom, hogy (mig az ellenkezőről meg nem győznek), Vasvári és társai tragikus halálának évfordulóját nem 13-án, hanem egy héttel előbb — *július 6-án* kell meggyászolnunk.

Veress Endre.

Levelezés.

Vasvári halála napja.

Kendi-Lónán, 1892. aug. 1-én. U. p. Nagy-Iklód.

Tisztelt Szerkesztő úr!

Az 1849—49. Történelmi Lapok 14-ik számában — Teleki Miksa grófnőnél, a ki szintén előfizetője akar lenni ezen lapnak — olvasám, hogy a Vasvári Pál halála napja felett elágaznak a vélemények. Ezt illetőleg én azokhoz tartozom, kik *július 6-át* tartják ezen gyásznapnak. Nekem feltűnt, hogy a kiránduláskor csakis 13-át említették, 6-ka még szóba se jött, tehát azt kellett hinnem, hogy talán én emlékszem rosszul. Hitelesen nem állíthatom, mert semmiféle jegyzetem nincs abból a korból. De hallani csakis

* Lásd: *Fragmente istorice din anii 1848—49.* Bucuresci (Eduard Wiegand nyomdája), 1887. 65. l.

** Horváth úr levelét már szedik a jövő számra. Szerk.

július 6-át hallottam. *Teleki Blanka grófnő naplója* leg-hitelesebb volna erre nézve, de fájdalom, ezek a jegyzetek *elfogatdsakor eltűntek!*

Kiváló tisztelettel:

Lövei Klára.

Vasvári Pál egyik hadnagyának nyilatkozata.

Kis-borosnyói *Pethő Károly*, 1848—49-iki sebesült honvéd-hadnagytól a következő levelet kaptuk:

Kis-Borosnyón, 1892. július 31.

Az 1848—49-ik évi szabadságharc tüzeiben én is résztvettem, Vasvári Pál eleste alkalmával, midőn éppen 30 éves voltam. 48 előtt mint gazdatiszt működtem Biharvármegyében és önkéntesen állottam be a Vasvári Pál által alakított: *Rákóczi* nevet viselő 1-ső századba. Kapitányunkat *Erdei Antal*nak hívták, ki aradi születésű volt. Századunk felszerelése után *Bánffy-Hunyadra*: a *Janku* tábora elejébe jöttünk, hogy ne törhessenek be Kolozsvárra.

Janku, midőn megtudta, hogy sok magyar katona jött be Magyarországról *Bánffy-Hunyadra*, azonnal felvonult seregével a *mariseli pusztára* és ott meg is telepedtek. Mi július 8-án felmentünk *Gyerő-Monostorra*. Július 9-én azt mondta nekem az őrnagy úr, hogy „magát, mint székelyt s ügylátszik serény és bátor fiút *hadnagygyá* nevezem ki“. Mellém rendelt 30 közvitézt a legbátrabbakból és 3 főkaplárt.

Magam mellé vettem még egy megbízható *gyerő-monostori* embert kalauznak, hogy megtudjam biztosan, hol állapodott meg az oláh tábor? Kalauzom a Szamos mellé vezetett. Hajnalban megérkezvén, nem vettem észre a vérengző oláhok, s én azonnal reájok lövtem; a kiket a golyó nem talált, azok a Szamoson keresztül vonultak el. Estére visszajöttünk *Gyerő-Monostorra*. Megtettem jelentésemet az őrnagy úrnak a történetekről, s így másnap az egész csapat a mariseli pusztára vonult, miután itt tanyázott az oláh tábor. Megjelenésünk hírére az oláh tábor Magura felé vonult és *Topánfalván* állapodott meg.

Mi a mariseli pusztán logert csináltunk az oláhoktól visszamaradt deszkákból s vártuk, hogy szembe jöjjenek velünk. Nem jöttek. Ezután feljöttek még Kolozsvárról: *Szépszegi* és *Buzgó* nevű őrnagyok is, katonáikkal. Tanácskoztak a további teendőkről. Midőn a mariseli pusztát elhagytuk, a sűrű fenyves-erdőbe léptünk. A keskeny út keresztbe rakott fenyőfákkal volt elzárva. A sűrű fenyves-erdőn kellett keresztül hatolnunk. Elhagyván a sűrű fenyves-erdőt, egy szép pusztához érkeztünk, hol övig érő vizre találtunk. Itt, ezen a pusztán volt legnagyobb a tüzelés. Itt e viz mellett esett el: *Vasvári Pál*, hol megelőzőleg én is a jobb karomon két lövést kaptam. Ott volt még az egész tisztikar, a mikor én a vizen át akartam menni, de a jobb karomon két lövést kapván, Vasvári Pál azt mondta *Váradi Domokos* főhadnagynak — kit én is hívtam segítség-mre — és *Pál János* kaplárnak, hogy vitessenek el *Gyerő-Monostor-rig*. *Gyerő-Monostorról* *Bánffy-Hunyadra* vittek és *Zakariás* nevű úrhoz szállásoltak el. Ott tudtam meg, hogy a hol én megsebesültem, ott esett el *Vasvári Pál is július 13-án*. Elestek még: *Erdélyi Antal* és *Boljászky* kapitányok is több honvéd-bajtársaimmal együtt. Én e csatának nyomorékja vagyok; a más segedelme nélkül sem lábballimet, sem felöltömet magamra venni nem tudom. És mint sebesült, félszeg, nyomorék, én is csak annyi segélyben részesülök, mint azok a bajtársak, a kik semmi sérülést nem kaptak.

Pethő Károly.

Kirándulások a Vasvári helyére.

Négy csoportban tett kirándulásról tettek nekünk jelentést a jul. 17-i ünnepély óta.

Bucsujáró hely lett a gyalui havasoknak az a része, a hol a szabadsághős, Vasvári, vitéz bajtársaival együtt vadál-lati kegyetlenséggel lemészároltatott.

Minden héten vonult ki oda egy-egy uri társaság és mindig rerontva találja a kegyelet által állított emléket. Egyrészt a havasnak festői része, másrészt pedig a nemzeti kegyelet teszi vonzóvá ezeket a kirándulásokat. Jul. 30-án vonult ki az első társaság.

A kirándulásban részt vettek *Bánffy-Hunyadról*: Dr. Blasek Béla belesi orvos, Varju áll. főnök, nejével, fiával, Németi Ferencz három lányával, Némethy Irén Debreczen-

ből. A kövekből felrakott ideiglenes emlék ismét szét volt hányva, de a lelkes kirándulók azt igen ügyesen összerakták mely után Varju áll főnök rövi, de igen szép beszéd kíséretében megkoszoruzta cserkoszorúval, mire a népzenekar himnuszot játszott. Ez alkalommal a gyalui zenekar vonult ki jósántából. Az ünnepély végén üdv lövések folytak.

A második kirándulás Gyaluból történt e hó 4-én, a társaság hölgyek és urakból állott.

A Funtinell alá vonultak a belesi völgyig, Pop Miklós gyalui főszolgabíró vezetése alatt. Mikor lementek, állott még az ideiglenes emlék, rajta volt az a cser koszorú, melyet a megelőző héten a bánffy-hunyadi társaság ünnepélyesen reá helyezett. A mikor visszatértek a belesi völgyből, akkor már szét volt hányva s a cserkoszorú szét volt tépve.

Ezt a vadállati eljárást szintén a vad dászkelek követék el. Most már negyedszer hányták szét azt az emléket, a melyet a kegyelet emelt.

A kirándulók becses és fontos dolgokat is gyűjtenek. Történelmi adatokat a Vasvári és társai eleste körülményeire nézve; és ez nagyon értékes dolog azért, mert az adatok, a miket még élő szemtanuktól ma még össze lehet gyűjteni, holnap talán már nem lehetne.

Legutóbb e hó 6-án Bánffy-Hunyad felől ment ki egy társaság. Ez alkalommal sirkeresztet is állítottak fel.

E szép társaság tagjai a következőkből állottak:

Dubay Pálné, Dubay Margit, Páskuj Mártonné, Erős Mari, Kunrát Vilma, Pálfi Erzsí Bánffy-Hunyadról.

Pap Mari tanárnő Kolozsvárról.

Dubay Pál, idős. Páskuj M., ifj. Páskuj M. Bánffy-Hunyadról. Hozzájuk csatlakoztunk többen Bélesből

A kórákást ismét széthányva találtuk — azt összeraktuk. Felállítottuk a nagy tölgyfa keresztet, mely a Fränkel-czég áldozat készségének Steinberger igazgató hazafiságának köszöni létét.

A kereszt körülbelül 3 méter magas, a haránt ága kitesz 2 métert. — barnára van festve, s rajta vérpíros betűkkel áll ez:

Itt esett el VASVÁRI PÁL

1849. jul. 13-án.

A felirat alatt keresztbe tett két kard.

A kereszt a kórákás mögött — feliratával az ut felé nézve — lett felállítva.

A társaság egyik szép tagja, lelkes honleány Dubay Margit k. a. gyönyörű fenyőkoszorút kötött — havasi margaréta virágokkal feldíszítve — s ezzel lett a kereszt megkoszorúzva.

Igen előzékeny volt Eishner Bertalan a Fänkl-czég fő-tiszviselője, ki készséggel szállította fel „Grincz“-ig a keresztet; nem különben Friedmann és Koncz csendőrök s Bukowsky Géza, kik a felállítást személyesen intézték! A derék csendőrség részvéte mindenestre garantirozza némileg az állandóságát az emlékeknek.

Szabadságharci repertorium.*

Vasvári Pálra vonatkozó adatok.

— Id. Szinmyei József gyűjteményéből. —

Vasvári Pál hamvait illető helyreigazítás. *Hóry Farkas.* (Hazánk s a Külföld 1867. évf. 40. sz.)

* Ily czímen új rovatot nyitunk, melyben különösen a napi és vidéki sajtóban megjelent 1848—49-es cikkeket óhajtuk megmenteni az elfeledéstől a történetírás számára az által, hogy azok címét összegyűjtve, időnként közöljük. E rovatunk nyitva áll min-

Még egyszer Vasvári Pál tetemeiről. *Pilhoffer István.* (Hazánk s a Külföld 1867. évf. 44. sz.) És *Hóry Farkas* cikke. (Ugyanott, 1868. évf. 6. sz.)

Vasvári Pál életrajzához és emlékéhez. *Dr. Oroszhegyi Józsa.* (Hazánk s a Külföld 1867. évf. 49. sz.)

Ma husz éve! — á — r — (Vasárnapi Újság 1868. évf. 11. sz. Vasvári Pál arczképével és „a szabadsajtó első termékeinek kiadatása“ című képpel.)

Vasvári Pál a Zrinyi csapat parancsnokának hős halála. *Közli Eösi Gójdich Iván.* (Magyarország és a Nagy Világ 1868. évf. 19. sz.)

Egy pár adat Vasváriról. *J. L.* (Hazánk s a Külföld 1868. évf. 22—23. sz. Újra kiadva az Egyetértés 1892 augusztus 6-iki tárczájában.)

A fontanele-i csata és Vasvári Pál eleste 1849-ben. *Péterffy Domokos.* (Hazánk s a Külföld 1869. évf. 27. sz.)

Vasvári Pál. Jókai Mórtól. (A Kísfaludy-Társaság Évolapjai. Új folyam, VII. köt. 1871/72. 255. l.)

Vasvári Pál kiáltványa. Nagyvárad, 1849. febr. 12. *Közli Doby Antal.* (Történelmi Lapok, Kolozsvár, II. köt. 1875. évf. 9. l.)

Vasvári Pál személyleírása 1849. jan. 28-án. (Abauj-Kassai Közöny 1878. évf. 46. sz.)

Az én kortársaim. *Jókai Mórtól.* (Életemből című 1886-ban megjelent műve 218., 232. l.)

Halálozások.

Csejdi Sámuel 1848—49. évi honvéd közharcos a 12. honv. zászlóaljban, városi törvényhatósági bizottsági tag, ev. ref. egyh. képviselő, f. évi jul. hó 14-én estéli 10 órakor, 65 éves korában meghalt Marosvásárhelyt.

Patala Károly 48-as honvéd, majláthfalvi r. kath. plébános élete 65-ik, áldozásának 40-ik évében elhunyt.

Patala Károly mint temesvári II od éves növendékpap 1849. évi február 2-án beállott Dembinszky fővezérsege alá tartozó Ormai által toborzott első magyar vadász-ezred II-ik századába közlegénynek. E század Dembinszky parancsára Felső-Magyarországba rendeltetett a branyicskói szoros elfoglalására, de elkésven, sok éhezés és hegymászás után 1849. május 16-án ütközött meg az oroszokkal és pedig Sárosmegyében Somos és Lemes közt, hol a 300 főből álló magyar vadászcsapat szétverte és megfutamtotta az orosz kozák-ezredet, mely 1000 főből állott. Az orosz lovasság rendetlen megfutamodása között, hol a magyarok voltak elől, hol az oroszok, kik a patakon nem bírtak átkelni. Ekkor esett el *Patala* vitéz harcban, kapván balkarjába egy lándzsaszúrást, két kardvágást bal-arczontjára és egy mély vágást homlokára; iszonyu fájdalmak és vérvesztés közt is hősiiesen védte magát az oroszok ellen, míg a szó valódi értelmében a lovasság által eltiportatott; a patkók nyomai teljes életében láthatók voltak hátán, nemkülönbén a kardvágások helyei arczán. Öntudatlanul, félholtan feküdt a földön déltől késő éjjelig, midőn magához tért és Somos falun átvánszorogva a Somos és Lemes közt levő mély patakon nem bíván átkelni, az orosz őrszemek által felismertetvén, elfogatott. Eperjesre szállították, itt két napig volt, innen Bártfára viték és gyógykezelték, hol az oroszok által behurczolt kole-

denkinek, sőt szeretőnk, hogy azt úgyszólván t. olvasóink szerkesszék és gazdagítsák. Ez nem kerül nagy fáradságba és mégis, ha mindenki a maga vidéki lapjában megjelenő szabadságharcunkra vonatkozó bármily kis közlemény, adalék, levél stb. címét számmunkra lejegyzí pontosan — fontos szolgálatot tesz iróink- és történetírásunknak. Szerk.

rát is aug. 4-én megkapta, de szerencsésen ebből is kigyógyulva, szept. 28-án visszakísérték Eperjesre és fogolytársai-val együtt elbocsátatták. Temesvárott az a hír terjedvén el, hogy a május 16-án vívott ütközetben hősi halált halt, érette a seminarium rectora Requiemet tartott, melynél Patala oskolatársai énekelték a szomorú Liberat. Mily nagy volt azonban a meglepetés s bámulat, midőn váratlanul, iszonyuan eltorzítva, összekötözve, a seminariumban megjelent s kérte felvételét.

Fölvétetett s az egykori hős honvédből buzgó lelki-pásztor lett, ki még 40 évig szolgálta egyházát és hazáját; meghalt 65 éves korában ugyanazon hónapban, melyben egyszer már halott volt.

Béke lebegjen a hős paphonvéd porai fölött.

Ambrus József,

r. k. plébános.

Dr. Szabó István nagy-szebeni tébolydai igazgatót mult hó 28-án kísérték örök nyugalomra a kath. sirkertbe. Az elhunyt — mint Gidófalvi Géza gimn. tanár jelenti — a Ferencz József rend lovagja volt. A megboldogult 79 évet élt és 1848—49-ben Bem alatt szolgált, mint tábori törzsorvos. 1849. augusztus 6-án, a szerencsétlen nagy-szebeni csata után ő mentette meg Bemet a muszkák kezéből az által, hogy saját fogatára ültette s Szász-Sebes felé indította.

KÜLÖNFÉLÉK

A „Kolozsvári 1848—49. Orsz. Ereklje-Muzeum“ megnyitása. A Kolozsvárt létesített 1848—49. Orsz. Ereklje-Muzeum, melynek tárgyai a kedvezőtlen szállásviszonyok miatt eddig az igazgatósági tagok gondozása alatt voltak, addig is, míg a Mátyás király háza erre a célra átengedhető leend, aug. 1-étől középületben nyert elhelyezést és a közönség részére e hó közepétől kezdve látható lesz. A muzeum a város által adott helyiségben, a kolozsvári tornavivó intézet emeleti termében helyeztetett el. Midőn erről ügyünk barátait örvendetes tudomásvétel végett tisztelettel értesítjük, kérjük egyúttal, hogy akár a bejelentett, akár a be nem jelentett erekljéket kiállítás vagy megőrzés végett „az 1848—49. Orsz. Ereklje-Muzeum Kolozsvárt“ czimen beküldeni sziveskedjenek. A muzeum mindennap d. u. 4—5-ig a látogatók részére nyitva áll.

Kossuth Lajos ünnepélyek alkalmából nagy hazánkfíáról az amerikai emigrációból fogunk közölni eredeti adatokat.

Kossuth ünnepélyekről rövid beszámolókat fogunk adni az ország minden részéből úgy, mint a márcz. 15. ünnepélyekről tettük. Felkérjük a rendezősegeket, sziveskedjenek a tudósításokat egy-egy levelező-lapon az ünnepélyt követő napon postára adni. A tudósításban megemlítendő, kinek az elnökléte alatt, kinek a tényleges közreműködése mellett, mely részletekből álló műsorral rendezték az ünnepélyt. Beszéd-, ének-, szavallat-, hangversenyryel stb. kik működtek

közre? Minek a javára rendeztetett, mily jövedelemmel? Társas-estély, üdvözlő sürgönyök, egyéb az ünnepélyvel kapcsolatos mozzanatok szintén felemlitendők. A tudósításokhoz lapunk április 1-én megjelent 6. száma nyújt útbaigazításokat.

Ruttkayné Kossuth Lujza levelet irt Turinból július 13. kelettel dr. Vajda Emil tanárhoz, melyben „Kossuth Lajos élet-és jellemrajz“ cz. művét megköszöni. E levélben felemliti, hogy bátyja Kossuth Lajos még ért rá azt elolvasni, mert nagyon el van foglalva „Iratái“ negyedik kötetének elkészített bevezetésével. Szegénynek! már nagyon nehezére esik a munka. Ő, ki egész életében oly rendkívüli tevékenységgel igyekezett elveit életbeléptetni, most már nagyon óhajtja a nyugalmat! Reményli, nemsokára bevezéti munkája negyedik kötetét.

A Vasvári eleste helye, ideje és körülményeire nézve lapunk zártakor egy nagyon érdekes eredeti közleményt kaptunk Horváth József gyógyszerésztől, ki a Vasvári csapatában az irodán teljesített szolgálatokat 1849. májustól, a csata végéig július 14-ig. A leírást jövő számunkban közöljük.

Társas összejövetel volt július 15-én, a miről mult számunkban megemlékezni térszúke miatt módunkban nem volt. Jelen voltak: *Biró József, Nedoroszték János, Szucsáky Imre, Kalmár Antal, Kuszko István, Veress Endre, Márton József.* Az összejövetel a Vasvári kirándulás előtti estén történt. Megbeszéltek a másnapi kirándulás részletei. Azután a lapunk 12-ik számának borítékán tett felemlítés szerint kisorsoltatott azok között az előfizetők között, a kik a III. negyedre is le róva kötelezettségüket, a lappal az ügyet támogatták, 10 élelnagságu Kossuth-kép. A sorsolás a legnagyobb pontossággal történt meg. Külön ezédulákra kiíratott a fő könyv szerinti sorszámok és ezek urnába helyeztetvén, a huzások a következőkre történtek: I. 1. sz. *Hegedűs Sándor* orsz. képviselő Budapest (az előfizetők között legelső volt, a főkönyvben 1. számot kapott és különös véletlennél fogva, első huzásra jött ki a száma). II. 53. sz. *Lészai Ferencz* nagybirtokos M.-Gorbó. III. 524. sz. *Zeyk Gábor* nagybirtokos Diód, Tövis. IV. 593. sz. *Pótsa József* főispán S.-Szt.-György. V. 903. sz. *Strada Béla* birt. Jász-Kis-Ér. VI. 65. sz. *Dr. Schmausz Antal* ügyvéd Apatin. VII. 1017. sz. *Jókai Mór* Bpest. VIII. 495. sz. *Dr. Vajda Emil* tanár Sz.-Udvarhely. IX. 1003. sz. *Sebesi Samu* hírlapíró Kolozsvárt. X. 221. sz. *Bulla György* jbiró A.-Kubin. A képek még e hó közepén elküldetnek a nyerőknek. Huzás után a társaság rövid idő mulva, tekintettel a következő napi kirándulásra, elosztott. E hó 15-én ismét megtartatik az összejövetel. Ezt megelőzőleg az ereklje-muzeumban d. u. 5 órakor értekezlet lesz a „Vasvári-kör“ megalakulására, melyre az összes érdeklődők meghivatnak. *A rendezőség.*

A Vasvári-Emlék-alapra az adományok szépen gyűlnek: Ujabb adakoztak: Nagy Gábor a központi szálloda tulajdonosa Kolozsvárt 10 frt. Szilágy-Somlyórol: Bartha Endre ügyvéd 50 kr.; Szaplonezai Sándor 20 kr.; Láng Sándor 25 kr.; Láng József 20 kr.; Betheli István 20 kr.; Fábry József 20 kr.; Farkas Károly 20 kr.; Némethy Zsiga 20 kr.; Mártonffy Miklós 20 kr.; Donovák Sándor 20 kr.; X-Y 26 kr.; Szénásy Miklós 40 kr. Babits József urad. jószág igazgató, Zombolya 2 frt; Rajkai Friebeisz Gyula m. kir. erdőszámtiszt, Apatin 1 frt; Drisnye István, Pétervárárról 1 frt. Zay György, Tardona 2 frt. Gyűjtőívet kértek: Sikó Kanut körj és erdőfelügyelő 5 db.; Kiss Zsófia 2 db; Reismann Miklós Kis-Várda 1 db; Bánrévi Gábor, csendőr-örsvetető, Stridon (Zala-megye) 1 db.